

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

ערש"ק פרשת עקב תשע"ב שנה ב' גליון 53

לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,

ניתן לקבל את העלון במייל chagitben@neto.net.il

הנושא: אביי מלשון אב, נחמני מלשון נחמה

פני הארון ה"י. וכפי שמרחיבה הגמרא בתחילת מסכת חגיגה. לכך נקרא בית המקדש "אריה" על שם המצוה.

וכתבו התוספות במסכת בבא בתרא (כא. ד"ה כי מציון), שעל ידי שהיו ישראל רואים את עבודת הכהנים בבית המקדש, היו מתחזקים בלימוד התורה ויראת שמים. יעו"ש.

לפי דברי התוספות יש לומר, כי מצות ראיה התחלקה לשני זמנים, בשלשת הרגלים בהם היו ישראל עולים בגופם לבית המקדש, היו מקיימים מצות ראיה בעיניהם, אולם גם לאחר שעזבו את בית המקדש וחזרו לביתם, המשיכו לקיים מצות ראיה על ידי הלב, שכל מחשבתם ודעתם היתה על עבודת ה' שראו בבית המקדש בזמן הרגל.

וזהו שהקב"ה אומר לשלמה המלך (מלכים א' פרק ט' פסוק ג'): "והיו עיני ולבי שם כל הימים". "עיני" כנגד זמן הרגל, בהם היו מקיימים את מצות ראיה על ידי העיניים, "ולבי" במשך השנה שרק מחשבתו נמצאת בבית המקדש. בלעם הרשע רצה לפגוע בבית המקדש אלא שנהפכה קללתו לברכה, ועל כך הוא אומר: "כרע רבץ כארי וכלביא מי יקימנו". "ארי" כנגד ראיה עם העיניים, "לביא" כנגד ראיית הלב.

ויש לתת רמז לכך בשמו של בלעם, שכן "בלעם" אותיות: בית מקדש לב עין, שזו היתה עיקר מגמתו, להחריב את בית המקדש והשראת הקדושה ממנו על עם ישראל.

בזה נבוא ונבאר דברי ירושלמי תמוהים, הירושלמי (במסכת מעשר שני פ"ה ה"ב) מביא ברייתא שמספרת, נקיי היה שמש בבית הכנסת במגדל צבעיא, בכל ערב שבת כשהיה מיטיב את הנרות היה עולה ושובת בבית המקדש ויורד לעירו ומדליק אותם, ויש אומרים שמלמד תינוקות היה, ובכל ערב שבת היה עולה ומסדר את סדר לימודו בית המקדש ויורד ושובת בביתו. טרטריו, שהיה גר במהלול שבגליל, היה עולה ושובת בבית המקדש והיה חוזר לציפורי ומשכים לקציצת התאנים, בנות ציפורי היו עולות ושובתות בבית המקדש וחוזרות לציפורי, ולא היה אדם קוצץ את התאנים לפנייהן, בנות לוד היו לשות עיסתן ועולות ומתפללות ויורדות עד שלא יחמיצו.

לקראת שבתות שבעא דנחמתא וסיום הש"ס בסדר הדרף היומי, נעסוק היום בעניינם של "הויות אביי ורבא" ובית המקדש.

הגמרא בסנהדרין (קה:) מביאה בענייניו של בלעם הרשע "מברכתו של אותו רשע אתה יודע מה היה בליבו". כלומר, כל ברכה של בלעם בעצם מסתירה תחתיה קללה, כי בכוננתו האמיתית היתה לקלל את ישראל אלא שעל כורחו שלא בטובתו, יצאה מפיו ברכה ולא קללה. והגמרא מבארת מעט מברכותיו של בלעם הרשע, מה היתה בכוננתו לקלל את ישראל. יעו"ש.

ואם כן, מוטל עלינו להבין, מה היתה הקללה שנהפכה לברכה באומרו: "כרע רבץ כארי וכלביא מי יקימנו"?

מציינו אצל בית המקדש כמה דמיונות אל האריה, למשל במסכת מידות (פ"ד מ"ז) שנינו לגבי צורת ההיכל: "צר מאחריו רוחב מלפניו ודומה לארי, שנאמר (ישעיה כ"ט, א') 'הוי אריאל קרית חנה דוד'. מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו, אף ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו. ע"כ.

כמו כן הגמרא ביומא (כא:) אומרת, כי האש על המערכה היתה רבוצה כארי. וכך כותב רבינו בחיי (פרשת פקודי ל"ה, כ"ב), כי למשכן נבחרו בצלאל משבט יהודה אשר עליו נאמר "גור אריה יהודה". וכן אהליאב משבט דן שנקרא (וזאת הברכה ל"ג, כ"ב) "דן גור אריה".

ומובא בפסיקתא (פרק י"ג דברי ירמיהו): "עלה אריה במזל אריה והחריב את אריאל, עלה אריה זה נבוכדנצר הרשע דכתיב ביה (ירמיה ד', ז') 'עלה אריה מסוכבו', במזל אריה ... והחריב אריאל וכו'. שיבוא אריה במזל אריה ויבנה אריאל, יבוא אריה זה הקב"ה דכתיב ביה (עמוס ג', ח') 'אריה ישאג מי לא ירא'. במזל אריה ויבנה אריאל וכו'. ע"כ.

ונראה לתת טעם שבית המקדש מכונה בשם "אריה", על פי דברי הזוה"ק (פרשת פינחס רע"מ דף רלד.) שאריה אותיות ראי"ה. ובמדרש תלפיות כתב, כי האריה כל כוחו בעיניו, ואם יכסו את עיניו, יחלש כוחו.

ומכיון שקיימת מצות ראיה בבית המקדש כמאמר הכתוב (כי תשא ל"ד, כ"ג): "שש פעמים בשנה יראה כל זכורך את

והירושלמי מקשה על הברייתא: כיצד ייתכנו סיפורים אלו? והרי המקומות מגדל צבעיא ומהלול וציפורי שבגליל נמצאים מצפון לעיר עקרב, המוזכרת במשנה שם, ואיך אפשר לספר שמקומות רחוקים כל כך הספיקו אנשים להגיע לבית המקדש בערב שבת, לעשות מה שעשו ועוד לשוב לבתיהם הרחוקים עוד בטרם כניסת השבת? קושיה דומה שמעלה הירושלמי היא, כיצד ייתכן הסיפור שמביאה הברייתא, שבנות לוד היו מספיקות לעלות לירושלים ולחזור בזמן קצר ביותר, בטרם החמיץ הבצק שלשו סמוך ליציאתן לדרך? הלא במשנה נאמר כי לוד נמצאת במהלך של יום שלם מירושלים!

כדי ליישב את הסתירה הזאת מסביר הירושלמי, כי לאמיתו של דבר אין מחלוקת בין המשנה לבין הברייתא, מפני ש"מחילות היו, ונגנזו". מדברי הירושלמי עולה שהיו מנהרות חפורות מכל אחד מהמקומות הללו לבית המקדש, והן קיצרו את הדרך מאד, אולם בעקבות החורבן הן נעלמו. כדי לחזק את הדברים, מביא הירושלמי את דברי המקרא: "וזהו שכתוב: 'גדר דרכי בגזית, נצותי ע' וזה" (איכה ג, ט).

עם כל זאת דברי הירושלמי מתמיהים. גם אם נאמר שהדרכים במחילות היו ישרות, וכי הן ביטלו את הצורך לעלות הרים ולרדת גאיות, הרי לפי חישובי מרחק שנעשו בימינו מציפורי לירושלים, נמצא שהליכה דרך כל מחילה, קצרה ככל שתהיה, תארך יותר מיום. כמו כן מחילה ישרה מלוד לירושלים תקצר את ההליכה רק במעט, ומכל מקום לא תאפשר לעלות לירושלים ולחזור לפני שיחמיץ בצקן של הנשים.

על כרחך צריך לפרש, כי המעשה של הירושלמי הוא אינו אלא משל, אשר טומן בחובו דברים עמוקים יותר.

כדי להבין את כוונת האגדה יש להתמקד בשם "נקי", שהירושלמי קורא לברייתא כולה על שמו. ולכאורה רומז בזה לדברי הכתוב בדניאל (ז, ט'): "לבושיה כתלג חיוור ושער ראשיה כעמר נקא". ותרגומו: "לבושו כשלג לבן, ושער ראשו כצמר נקי". כלומר "נקי" מתפרש על שער הראש.

ומצינו בספיה"ק דגל מחנה אפרים (פרשת מסעי): החכמה תחיה בעליה" (קהלת ז, י"ב): ובמקום שמחשבתו של אדם שם הוא כולו. אף שבעצם אינו עומד במקום מחשבתו, עם כל זה (עירובין מא.) 'צופא בתר רישא גרידא' (הגוף נגדר אחר הראש). ע"כ.

כלומר, מקומו של האדם תלוי איפה נמצאת מחשבתו, אותו "נקי" באמת לא עלה בגופו אל בית המקדש, שכן מבחינה טבעית הדבר הזה בלתי אפשרי, אולם מה שהוא עשה, הוא העמיק במחשבתו כיצד הוא עולה אל מקום המקדש ועל ידי כך חשוב כאילו הוא באמת היה שם עם גופו.

לאור דברינו נראה לתת הסבר למקום קבורתו של אביי ורבא, אשר המהרח"ו מביא בשער הגלגולים (הקדמה ל"ז) שקבורתיהם של אביי ורבא נמצאים בהר אבנית שבגליל, דבר שרק האר"י ברוח קדשו יכול לגלות זאת, שאביי ורבא על אף שמקום חייהם היה בבבל, לאחר פטירתם העלו את עצמותיהם וקברום בארץ ישראל.

ולכאורה יש לשאול, הרי הזוה"ק (פרשת ויחי דף רכה סוע"ב והלאה) מחמיר מאוד במי שחי בחו"ל ולאחר פטירתו נקבר בארץ ישראל, וז"ל: ומאן דנפקא נשמתיה ברשותא אחרא וגופא דיליה אתקבר בארעא קדישא, עליה כתיב "ותבואו ותטמאו את ארצי וכו'", ויעקב דאמר "וקברתני בקבורתם", אף על גב דנשמתיה נפקא ברשותא אחרא, אמר רבי יהודה: שאני יעקב דשכינתא הות אחידא ביה ואתדבקת ביה, כדכתיב "אנכי ארד עמך מצרימה". עיי"ש. ואם כן, כיצד אביי ורבא שחיו בחוצה לארץ באו ונקברו בארץ ישראל?

אולם לפי דברינו יש ליישב, כיון שאביי ורבא על אף שהיו גרים בבבל, אולם כל מחשבתם היתה רק על ארץ ישראל, ממילא איפה הראש של האדם שם נמצא כל גופו, ולכן מותר היה להם להיקבר בארץ ישראל, ואין בזה משום "ותבואו ותטמאו את ארצי".

בענייניו של אביי יש מחלוקת לגבי שמו המקורי, לדעת רש"י (גיטין דף לד:) והר"ן (נדרים דף נד:) שמו המקורי הוא אביי, ומה שמצינו בש"ס שהוא נקרא "נחמני", לפי שנתגדל בביתו של רבה בר נחמני. אולם המהרש"א (קידושין לא:) מביא בשם ספר יוחסין, ששמו המקורי היה נחמני, וכדי להימנע משם הדומה לשם אביו המאמץ רבה בר נחמני, קיבל את הכינוי "אביי", לפי ראשי תיבות הפסוק: "אשר בך ירחם יתום" (הושע י"ד, ד).

על כל פנים השם אביי מלשון אב, והשם נחמני מלשון נחמה, "מנחם אב", וצריך להבין, כיצד אביי מנחם אותנו?

ונראה לפרש, המדרש באיכה (איכ"ר ה, כא) מביא שנחלקו הקב"ה וכןסת ישראל: "השיבנו ה' אליך ונשובה", אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבונו של עולם! שלך הוא "השיבנו". אמר להם: שלכם הוא, שנאמר (זכריה א, ג) "שובו אלי נאום ה' צבאות ושובה אליכם נאום ה' צבאות". אמרה לפניו: רבונו של עולם! שלך הוא שנאמר (תהלים פ"ה, ה) "שובנו אלהי ישענו". לכן נאמר "השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם" כאדם הראשון וכו'. ע"כ.

והנה מצינו בגמרא בברכות (מח.) שאביי ורבא בילדותם ישבו לפני רבה, ורבה שאל אותם למי מברכים, והשיבו לו לרחמנא. ועל כך הוא שאל: ורחמנא היכן יושב? רבא הצביע על התקרה ואילו אביי יצא החוצה והצביע כלפי שמיא. ועל כך אמרו חכמים: בוצין בוצין מקטפיה ידיע.

ויש לומר כי אביי ורבא נחלקו במחלוקת זו, רבא שהצביע במקומו סבר כהקב"ה שהדבר תלוי באתערותא דלתתא ועלינו להקדים ולשוב בתשובה. אולם אביי סבר בהצביעו לשמים, שתלוי הדבר באתערותא דלעילא, ולכן אביי הוא זה שינחם אותנו.

ולשיטתם נחלקו בפסחים (סד:) לענין קרבן פסח שהיו כיתות ישראל נכנסים לעזרה, האם "נועלין תנן" על ידי בשר ודם וכך סברתו של רבא, כי לשיטתו תלוי הדבר באתערותא דלתתא. ואילו אביי סבר "ננעלין מאליהן" וסומכים על הנס, כי תלוי באתערותא דלעילא.

כמו כן מובא במסכת סוכה (נג.), כי אביי היה לוקח שמונה ביצים וזורקם למעלה בלי שיגעו זו בזו, ויש לומר, שלקח ביצים המסמלים על אבלות מחד, ועל גאולה מאידך

בצורתן העגולה וגלגל חוזר בעולם. והמספר שמונה מורה על למעלה מן הטבע שהגאולה תלויה בו יתברך.

וזו הנחמה שמביא איתו אביי.

לכך סוגיות הש"ס נקראות "הויות אביי ורבא" (סוכה כח.). להורות, כי הלומד גמרא מעורר הן אתערוותא דלתתא לשיטתו של רבא והן "אתערוותא דלעילא" לשיטתו של אביי.

ויש להוסיף ולתת טעם נוסף, מדוע סוגיות הש"ס נקראות "הויות אביי ורבא" ולא "הויות רבי יוחנן וריש לקיש" למשל. שכן אביי ורבא היו תלמידיהם של רבה ורב יוסף, והגמרא בהוריות (יד.) אומרת, כי רבה היה "עוקר הרים" – פלפלן בלשוננו. לכן היה חשוב לו כי גם תלמידיו ילכו בדרך זו וחינכם לכך, ולכן פעמים היה סותר את דבריו הקודמים בשביל "לחודדי דאביי" (עי' חולק מג: ועוד). ואכן מצינו אצל אביי תלמידו שנעשה בעל שכל גדול, כפי שרבו דימי קורא לו "קרקפנא" (עירובין כב:), שפירושו, בעל ראש גדול.

כמו כן אנו מוצאים אצל רבא תלמידו השני של רבה, שגם הצטיין במעלת החריפות, כמובא בחולין (עז.) על אחד שנשברה עצם הבהמה שלו, והסתפק שמא נטרפה בהמתו, ובאה השאלה לפני אביי שלא ידע לענות לגביה במשך שלושת רגלים. אמר רב אדא בר מתנה לבעל הבהמה: "זיל קמיה דרבא בריה דרב יוסף בר חמא דחריפא סכיניה". וכתב רש"י: רבא בריה דרב יוסף בר חמא - הוא רבא בר פלוגתיה דאביי. דחריפא סכיניה - לב פתוח לו בסברא.

אולם רבא ואביי למדו גם אצל רב יוסף אשר מעלתו היתה "סיני" – בקיאות. ממילא היתה לם מעלת החריף והבקי כאחד, ולכן סוגיות הש"ס נקראות על שמם "הויות אביי ורבא", ללמד, שבשביל לצמוח לתלמיד חכם צריך עיון ובקיאות.

וזהו שאמרו חכמים (עבודה זרה ה:), תנא דבי אליהו: לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה, כשור לעול וכחמור למשאווי. ע"כ. וביאר הגר"א (משלי י"ד, ד', בפירושו השלישי) שכוונת כפילות הכתוב, השור אל פלפול התורה ואילו החמור הכוונה אל לימוד הפשט ולחזור עליו שיהיה בקי בה (ובענין זה שהחמור מרמו לבקיאות, יש לציין שמצינו זאת בחובות הלבבות שער עבודת האלקים פרק ד', שכתב "חמור נושא ספרים", בענין הבקיאות בתורה. יעו"ש).

בספר "בדרך עץ החיים" תולדותיו של הגאון רבי איסר זלמן מלצר, העיד רבי איסר זלמן שבצעירותו למד בישיבת וולוז'ין ובני הישיבה נחלקו לשל חבורות, האחת היו לומדים כל היום עיון, והשניה למדו כל היום בקיאות, ואילו השלישית חילקו את יומם חצי עיון וחצי בקיאות. והוא מעיד, כי רק מהחבורה השלישית ששילבו עיון עם בקיאות יצאו גדולי תורה ותלמידי חכמים.

על אף שאביי ורבא שוים בגדלותם היו, זכה אביי בראשות הישיבה, כפי שהגמרא בהוריות (יד.) מספרת, שכאשר נפטר רב יוסף ונתפנה מקום ראש הישיבה של פומבדיתא, היו ארבעה מועמדים: אביי רבא רב זירא ורבה בר מתנה. ולא ידעו בני הישיבה מי מהארבעה יש למנות ראש

ישיבה, והסכימו ביניהם כי מי שיצליח לומר דבר הלכה שלא יוכלו להקשות עליו ולפרוך את דבריו, הוא יהיה לראש.

והנה אע"פ שרבא הצטיין בחריפותו ועל רב זירא נאמר: חריף ומקשה. ועל רבה בר מתנה נאמר מתון ומסיק הלכה. בכל זאת על שלשתם הקשו בני הישיבה קושיות ופרכו את ההלכה שהם אמרו, ורק על דברי אביי לא היתה כל קושיה והוא נתמנה לראשות הישיבה, וקם רבא ואמר: נחמני פתח! כי מן השמים נועדת להיות לראש.

ויש להבין, מדוע אביי נבחר מן השמים להיות ראש ישיבה?

הגמרא בשבת (לג.) מביאה, כי אביי סבל ממחלת הדרקון – מים בבטן, ורבא העיד כי מחלה זו נגרמה לו מחוסר תזונה. כמו כן מעיד אביי על עצמו במגילה (ז:): "כפין עניא ולא ידע" – העני רעב והוא לא יודע מכך.

לעומת זאת רבא היה עשיר. כן מוכח מהגמרא בב"ק (עז.) שרב יוסף אביו של רבא הלווה כסף לאחד, וההוא לא החזיר לו ולכן רב יוסף השתמש בעבדו של הלווה ללא רשותו. ומוכח כי רב יוסף היה עשיר ואף הלווה כסף לאנשים. כמו כן מובא במועד קטן (כח:) שרבא אמר, שלשה דברים ביקשתי מן השמים, את חכמתו של רב הונא, את עשירותו של רב חסדא (שהיה חמיו, כמובא בב"ב יב: שרבא ורמי בר חמא ישבו לפני רב חסדא, וישבה גם בתו הקטנה של רב חסדא לידו, שאל רב חסדא את בתו: את מי משניהם את רוצה להתחתן? השיבה לו: עם שניהם. מיד אמר רבא: ואני אחרון - השני. וכך היה שרמי בר חמא התחתן איתה ראשון ונפטר ולאחר מכן רבא נשא אותה לאישה), ואת הענוה של רבה בר רב הונא. ומסיים רבא, שתי הבקשות הראשונות ניתנו לי והאחרונה לא ניתנה לי. נמצא כי רבא גם אביו וגם חמיו היו עשירים.

כמו כן הגמרא בבבא בתרא (קנג.) מספרת, על אשה שקיללה את רבא שספינתו שבים תיטבע, ועל אף שתלמידיו ניסו המיר ת הקללה על ידי שהטבילו את בנדי של רבא בגיגית של מים, טבעה ספינתו בים. ומתבאר, כי רבא עשיר היה, שאפילו ספינות בים היו לו.

וכן הגמרא בנדרים (נה.) אומרת, שאיסור הגר נתן לרבא שנים עשר אלף זוז. ובר מר שמואל שהיה ראש הגולה הוריש לו שלשה עשר אלף זוז.

לכן אביי שלמד תורה מתוך עוני נתקיים בו "כל המקיים את התורה מתוך עוני סופו לקיימה מתוך עושר" ולכן הוא זכה מן השמים להיות ראש ישיבת פומבדיתא. שרש"י בתענית (כא.) כותב, מנהג הוא מי שהוא ראש ישיבה היו מגדלין אותו משלהן, ומעשירין אותו, כדאמרין לגבי כהן גדול בסיפרא וביזמא (יח.) והכהן הגדול מאחיו גדלוהו משל אחיו. עכ"ל.

ולכן זכה אביי ונתעשר, ואם בתחילה נאלץ להשקות בעצמו את שדותיו כמו שהגמרא בגיטין (ס:) מביאה, שרב שימי בר אשי ביקש מאביי ללמוד עמו חברותא, השיב לו אביי, כי ביום הוא עוסק בלימודיו באופן עצמאי, ואילו בלילה אין באפשרותו, כי עליו להשקות את שדותיו. כלומר לאביי לא היו פועלים או אריסים שיעשו לו את עבודות השדה. ומאידך בכתובות (ס:) בענין אישה מיניקה

שאסורה להינשא עד כ"ד חודש, מובא כי אריסו של אביי שאל אותו אם מותר לה להינשא לאחר חמשה עשר חודשים. נמצא כי לאביי היו אריסים. אלא שבגיטין מדובר קודם שתמנה לראש ישיבה ונתעשר ואילו בכתובות מדובר לאחר מכן, שנעשה ראש ישיבה ונתעשר. כמו כן הגמרא בחולין (קה) מביאה כי אביי היה הולך כל יום לסייד בנכסיו מגודל עשירותו.

נמצא כי נתקיים באביי: "כל הלומד תורה מעוני סופו לקיימה מעושר".

בענין זה יש להביא את דבריו הנפלאים של הגאון רבי יעקב גלינסקי שליט"א בעניינו של רבי עקיבא, הגמרא בנדרים (ג.) מביאה על רבי עקיבא, שמגודל עניותו היה ישן עם אשתו רחל, במחסן עם תבן. פעם אחת רצה אליהו הנביא לנחם אותם, לכך דפק בדלת ביתם וסיפר להם, כי נולד לו תינוק ואף תבן אין לו להשכיב את אשתו היולדת עם התינוק. ואמר רבי עקיבא לרחל אשתו: ראי כי יש עניים אף יותר מאיתנו שאף תבן לשכב עליו אין להם.

שואל הגאון רבי יעקב גלינסקי שליט"א: מנהג החסידים במוצאי שבת לשיר את הפיוט "איש חסיד היה", בפיוט מסופר על איש חסיד אשר לא היה לו דבר לפרנסת ביתו, אשתו עודדה אותו שיצא לשוק, אולי ייטיב ה' עימם בזכות לימוד התורה, אך הבעל התבייש לצאת בבגדיו הבלויים ואשתו שאלה בגדים משכניה, והאיש החסיד יצא לשוק בתפילה שה' ישלח לו ישועה, גם בניו התפללו בעבורו, ובהיותו בשוק בא לקראתו אליהו הנביא ואמר לו שהיום יתעשר, ושיכריז שיש לו עבד למכירה שאין דומה לו, החסיד החזיק באלהיו כארון בעבדו, וסוחר קנה את אליהו בשמונה מאות אלף זהובים, שאל הסוחר את אליהו מה מלאכתו, ואם אומן הוא במלאכת הבניין ילך וישלים את בניית הארמון ולאחר מכן ישחררו, אליהו עבד עם הפועלים והקב"ה שלח את מלאכיו לגמור את מלאכת הבניין, שמח הסוחר כשראה שעבודת הבניין נגמרה ושיחרר את אליהו כהבטחתו.

שאל רבי יעקב גלינסקי: אם אליהו הנביא בידו להעשיר את האדם, למה אליהו הנביא שנפגש עם ר"ע ורואה את עניותו, לא נותן לו כמה מטבעות זהב ומעשיר אותו, אלא רק מנחם אותו שיש אנשים שאף תבן אין להם?

אלא, השיב רבי יעקב, בודאי שאליהו הנביא יכול היה לתת כמה מטבעות של זהב לרבי עקיבא ולהעשירו, אולם אם הוא היה נותן לו כמה מטבעות, לא היה צומח רבי עקיבא!! כל הגדלות של רבי עקיבא נובעת מכך שלימודו היה מתוך מסירות נפש, לימוד מתוך עוני, רק ככה צומחים לרבי עקיבא.

כך גם אצל אביי מתוך העניות צמח לו אביי ונהיה לראש ישיבה.

אלא שעתה עלינו לבאר, מצינו שבכל מחלוקת אביי ורבה הלכה כרבה חוץ מיע"ל קנ"ג (ראשי תיבות: יאוש שלא מדעת, עד זומם למפרע הוא נפסל, לחי העומד מאליו, קידושין שלא נמסרו לביאה, גילוי דעת בגיטא, מומר האוכל נבילות להכעיס), ורבינו חננאל (יומא נג.) כותב, כי רב יוסף רבו של רבא בירך את רבא, שכנגד כל אמורא

תהיה הלכה כמותו. וצריך להבין במה זכה רבא שתיפסק הלכה כמותו?

אלא הגמרא בעירובין (יג:) מביאה: שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו יצאה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי אלהים חיים הן והלכה כבית הלל. וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותו? מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהן ודברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן וכו'. ע"כ.

נמצא כי זכו בית הלל שתיפסק הלכה כמותו מחמת מידת הענוה שלהם. כמו כן רבא הצטיין במידת הענוה ובכל מחלוקת של אביי ורבה נזכרת דעתו של אביי בתחילה, וכמעלת בית הלל. כמו כן הזכרנו לעיל את תפילתו של רבא (מועד קטן כח:) שביקש את ענוותנותו של רבה בר רב הונא. וכן הגמרא בברכות (יז.) נזכרת תפילתו הפרטית של רבא, בה רואים את גודל ענוותנותו: "אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי, עפר אני בחיי קל וחומר במיתתי, הרי אני לפניך ככלי מלא בושא וכלימה, יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אחטא עוד וכו'".

וכן בבחינת "הוא היה אומר", יש הרבה מימרות של רבא בענין ענוה, למשל בעירובין (נה.) על הפסוק "לא בשמים היא": לא תמצא (התורה) במי שמגביה דעתו עליה כשמים ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים. ע"כ. ובחולין (פט.) גדול שנאמר במשה ואהרן יותר ממה שנאמר באברהם דאילו באברהם כתיב "ואנכי עפר ואפר" ואילו במשה ואהרן כתיב "ונחננו מה". ואמר רבא ואיתימא רבי יוחנן, אין העולם מתקיים אלא בשביל משה ואהרן, כתיב הכא "ונחננו מה", וכתב התם "תולה ארץ על בלימה". ע"כ.

כמו כן אנחנו מוצאים כי רבא מרבה לשבח את חבריו, אדם בעל ענוה קל לו לשבח את חבריו ואילו בעל גאווה מתקשה לשבח. כמובא בקידושין (מה:) שרבא משבח את רבי חייא בר אבין שהוא "ארי שבחבורה" וכן הוא משבח בשבח זה את רבי זירא (בבא בתרא פח.). ובנדרים (צ.) הוא משבח את רב אחא בר רב הונא שהוא "גברא רבה" וביבמות (קיג.) הוא משבח כן את רב מלכיו ובפסחים (עו.) את רב חנינא בריה דרבא, ובעבודה זרה (עו:) את רב עקיבא. כמו כן בבבא קמא (מ.) הוא משבח את רב נחמן בר אחא בשם "אדם גדול" ובנדרים (פב:) את רב נחמן בר רב סחורה שהוא "אדם גדול".

רבא מחמת ענוותנותו הגדולה לא נרתע לחזור בו מדבריו הקודמים, ולהודות בטעותו. בש"ס כמה פעמים מובא שרבא אומר "מריש הוה אמינא" – בתחילה הייתי אומר כך ואחר כך חזרתי בי (כך מובא במגילה כו: בכתובות סז. קה: ובסנהדרין צז.). כמו כן ארבע פעמים בש"ס הוא אומר: "דברים שאמרתי טעות הן בידי" (כמובא בעירובין קד. ב"ב קכו. ובחים צד: נדה סח.).

מחמת מידת הענוה של רבא זכה שתיפסק הלכה כמותו וכבית הלל.